

Ivan Marović

Ostava bizantskih zlatnika iz Narone*

Ivan Marović
HR, 21000 Split
Starčevićeva 24d

UDK: 904:737.1(497.5 Vid)“05”
Izvorni znanstveni rad

U radu se obrađuje ostava bizantskih zlatnika pronađena 1901. godine u selu Vidu, antičkoj Naroni. Ostavu, koja je osim zlatnika sadržavala i zlatni kasnoantički nakit, objavio je 1902. godine don Frane Bulić. Revizijom ostave utvrđeno je da od 65 primjeraka bizantskih zlatnika (53 solida i 12 tremissisa) i dva brončana novca (Proba i Maksimijana Herkulija), koje je Bulić publicirao, nedostaje jedan solid Justina II. i 2 tremissisa Tiberija II., ali su u ostavu naknadno uvršteni solid Mauricija Tiberija kao i 2 tremissisa Antemija i Zenona, koje autor donosi na kraju kataloga (br. 65-67). Autor u radu ispravlja neke Bulićeve pogrešne atribucije novca pojedinim vladarima, koje su se provlačile nadalje u literaturi. Osobito je značajan ispravak atribucije tremissisa Mauricija Tiberija, koji je prije bio pripisivan Tiberiju II. Vladavina Mauricija Tiberija (582.-602.) ujedno je i *terminus post quem non* za uništenje Narone.

Ključne riječi: ostava bizantskih zlatnika, tremissis Mauricija Tiberija, uništenje Narone

* Ovaj rad objavljen je na engleskom jeziku; I. Marović, A Hoard of Byzantine Gold Coins from Naron, Situla 26, Ljubljana 1988, 295-316; pretiskan u: E. Marin et alii, Naron, Zagreb-Opuzen 1999. 195-216.

Ostava bizantskih zlatnika o kojoj će ovdje biti riječi naišla je na manje reakcija u numizmatičkoj nego u povijesnoj literaturi, iako po svojoj kvaliteti i značenju zavrjeđuje više pozornosti. Prije 85 godina F. Bulić ju prvi put spominje u bivšem časopisu Arheološkog muzeja u Splitu,¹ razvrstavajući novac po Sabatireovom katalogu.² U navedenom članku Bulić je više pažnje posvetio nakitu pronađenom zajedno s novcem, s osobitim osvrtom na natpis s trodijelnog prstena (VRVECE) koji je on protumačio kao VRBICA³ (sl. 1a, 1b, 1c).

U Bulićevu članku novci nisu razvrstani prema kovnici, niti su postojale odgovarajuće slike, a i potkrala se greška kada su tremissisi Justina II. netočno pripisani Justinu I. Ta činjenica je utvrđena nedavno tijekom detaljne obrade ove ostave. U ovom članku moram ispraviti i osobnu pogrešku koju sam nedavno počinio preuzimajući Bulićevo pripisivanje navedenih tremissisa Justinu II. Jednako je značajno ispraviti pripisivanje tremissisa Mauricija Tiberija (br. 62) Tiberiju II. Konstantinu, što je promaknulo svima koji su do danas navodili Bulićev tekst. Ovim ispravkom naronitanska ostava postaje još značajnija u smislu objašnjenja burnog razdoblja na istočnoj jadranskoj obali na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće.⁴ Navedeni propusti su me naveli da odgovorim na zahtjev kolega i svojim skromnim prilogom ili revizijom objavim samo novce iz ostave VRBICA. Ovaj članak posvećen je, povodom 70. godine njegova života, dr. Aleksandru Jeločniku, koji je svojim radom znatno unaprijedio jugoslavensku i slovensku numizmatiku.

Već je spomenuto da se u svezi s ovom ostavom moraju napraviti određeni ispravci, ali zapravo je potrebno ponovno razmotriti i okolnosti pronalaska novca. U navedenom članku⁵ Bulić navodi da je ostava pronađena 17. prosinca 1901. godine između kuća Nikole Rastočića i Martina Ilijića u selu Vid, 5 km sjeverno od Metkovića, na području nekadašnje Narone (karta 1). Svi predmeti, uključujući i novce, pronađeni su na području od 1 metra četvornog na dubini od oko 40 cm. Jedan od vlasnika zemlje je tvrdio Buliću da je pronađeno više novca (oko 200) od onoga što je Bulić uspio kupiti.

Zahvaljujući nedavnoj reorganizaciji arhiva u Arheološkom muzeju Split, otkrivena su pisma tadašnjeg župnika u Vidu Josipa Damića pisana F. Buliću u kojima se spominju okolnosti i točna lokacija nalazišta, uključujući i crtež područja između kuća Ilijića i Rastočića.⁶ Bulić je pisma primio nakon što je već objavio nalaz.

Iz Damićevih pisama može se zaključiti sljedeće: samo je jedna osoba pronašla nalaz i povjerila se Damiću kao župniku te mu rekla detalje o mjestu nalaska, tj. da novac nije pronađen u polju, već među kućama Ilijića i Rastočića, na mjestu koje je danas jugoistočna strana ceste nasuprot gostionici Tomislava Šiljega. Dakle, to je područje unutar grada Narone blizu foruma, oko 40-50 metara južno od mozaika iskopanog 1951.⁷ Novce, kao i druge predmete, pronašao je Ivan Klobučić, koji ih je iskopao na navedenom području od 1,5 m, na kojem je 1897. godine bila uklonjena zemlja dubine od 1 metra za izradu nasipa na obali. Župnik J. Damić je uvjerio F. Bulića da broj nađenih zlatnika (koji su uz Damićevu pomoć kupljeni za Arheološki muzej Split) nije bio veći i da je to količina koja je i iskopana. Ostali stanovnici iz tog područja su saznali za nalaz, a osobito kada su čuli da su u pitanju zlatnici, počeli su kopati na istome mjestu, no bez rezultata. Do danas je u Vidu sačuvano sjećanje na ovaj bogati nalaz, posebno na zlatnike . Štoviše, još uvijek postoje glasine da je pronađen veći broj novca, što je župnik J. Damić prešutio u svojim pismima Buliću.

Iz Damićevih pisama je očito da se ostava nalazila u kompleksu ostataka starijih struktura koje su se vremenom pretvorile u ruine, i od kojih je ostalo samo par zidova visine veće od temelja. Na ovim ostacima su u posljednjih 100 - 200 godina podignute male, relativno primitivne nastambe. U izvješćima o nalazu nema podataka o ležištu same ostave: je li bila u nekoj glinenoj ili metalnoj posudi ili čak u torbici ili torbi načinjenoj od nekog prirodnog materijala? Pouzdano se može ustvrditi da u posljednjih 50 godina nije bilo arheoloških iskapanja na nalazištu ove ostave. Danas je to prolaz između kuća. Zahvaljujući iskapanjima koja su se radila posljednjih 35 godina u blizini nalazišta ostave sa sigurnošću je moguće ustvrditi da je ostava pronađena na južnoj strani foruma. Ova bogata ostava novca i nakita može upućivati na činjenicu da je bogata i značajna osoba u društvenom životu Narone živjela u neposrednoj blizini foruma.

Bulić je objavio 65 primjeraka bizantskih zlatnika, od čega 53 solida i 12 tremissisa. Na kraju svog opisa, objavio je i dva rimska brončana novca (Prob i Maksimijan Herkulije)⁸ koji su najvjerojatnije prikupljeni zajedno s ostalim novcem. Ovo ne bi bilo neobično za naselje kao što je Narona, gdje tlo neprestano erodira i gornji slojevi preklapaju niže dijelove grada, prekrivajući mjesto pronalaska ostave.

Iz Bulićeva popisa može se zaključiti da je najraniji novac iz ostave onaj Justina I., a najkasniji Tiberija II., a brojčani prikaz bio bi sljedeći:

Justin I. (518.-527.)	6	(tremissisi)
Justinijan I. (527.-565.)	24	(solidi)
Justin II. (565.-578.)	24	(solidi)
Tiberije II. (578.-582.)	11	(5 solida; 6 tremissisa)
	65	(53 solida; 12 tremissisa)

⁷ Marović 1952, str. 162.

⁸ Marović 1952, str. 199, bilj. 1.

¹ Bulić 1902, str. 197 i dalje; Bulić 1984, str. 511 i dalje. Nalaz spominje Mirnik 1981, str. 90, bilj. 352 (za navedenu literaturu o ostavi).

² Sabatier 1862, (bilj. 1), str. 200 i dalje.

³ Sabatier 1862, (bilj. 1), str. 200 i dalje.

⁴ Marović 1984, str. 300, bilj. 30. Bulićevo netočno pripisivanje tremissisa Mauricija Tiberija (kat. br. 62) Tiberiju II, zanemareno je od strane mnogih znanstvenika od Patsch 1907, str. 102 do Wilkes 1969, str. 436, bilj. 2.

⁵ Bulić 1902, str. 197, bilj. 1.

⁶ Oba pisma svećenika J. Damića su sačuvana u arhivu Arheološkog muzeja Split pod brojem 20/1902. Za sadržaj ovih pisama pogledaj dodatak.

Karta 1.

Godine 1950., kada sam se tek zaposlio u Arheološkom muzeju u Splitu, dobio sam zadatak inventarizirati ovu ostavu, kao i sve druge zlatnike. Svaki primjerak iz ove ostave uključujući i zlatni nakit imao je slovo *U* napisano crvenom uljanom bojom kao oznaku pripadnosti toj ostavi. Nisam uspio saznati kada je novac dobio navedeni znak. Sigurno je da je u ostavi bilo 65 zlatnika, ali nisu svi bili onakvi kakvima ih je opisao Bulić. Nedostajao je jedan solid Justina II. i dva tremissisa Tiberija II., ali s istim znakom je pronađen solid Mauricija Tiberija kao i dva tremissisa Antemija i Zenona. Nisam uspio saznati kada su ova tri primjerka dodana materijalu iz ostave ili tko je to učinio. Iz raspoloživog arhivskog materijala nije moguće ustanoviti da li su ova tri primjerka pronađena u Naroni ili su kasnije kupljeni kao mogući dio te ostave.⁹ Ipak, da je solid Mauricija Tiberija (kat. br. 67) bio dio ostave u Bulićevo doba, uvjeren sam da bi ga sam Bulić prepoznao kao solid Mauricija Tiberija jer mu natpis zasigurno ne bi predstavljao problem. Stoga se zbog navedenih razloga tremissisi

Antemija i Zenona i solid Mauricija Tiberija ne mogu uključiti u razmatranja naronitanske ostave; ipak će biti zabilježeni i opisani na samom kraju kataloga (br. 65-67).

Kao što se vidi iz usporedbe sa stanjem iz 1902. godine, nedostaje jedan solid (Justin II.) i dva tremissisa (Tiberije II.). Stoga je u ovom članku uzeto u obzir samo trenutno stanje ostave. Pri pregledu podataka poznatih do danas potrebno je odmah istaknuti da su najstariji novci iz naronitanske ostave solidi Justinijana I. (ne tremissisi Justina I.), a najmlađi je tremissis Mauricija Tiberija.

	sadašnje stanje	
	solidi	tremissisi
Justinijan I.	24	-
Justin II.	23	6
Tiberije II.	5	3
Mauricije	-	1
	52	10
	62	

9 Velika je šteta za Numizmatičku zbirku Arheološkog muzeja Split da su nestali stari numizmatički katalogi iz Bulićeva doba koje je on sam vodio. U to doba su na novce dodani slovo L i odgovarajući broj. Novci Antemija i Zenona navedeni su pod rednim brojevima 65 i 66, ali nisu uključeni u raspravu o ostavi jer nisu bili uključeni u Bulićevi popis. - Ne uključujući ove navedene primjerke, u Arheološkom muzeju Split se nalaze 1 Antemijusov solid i 1 tremissis, ima Zenonovih 5 solida i 18 tremissisa, kao i 2 solida i 7 tremissisa Mauricija Tiberija (br. 62 i 67).

JUSTINIЈAN I.

(527.-565.)

KONSTANTINOPOLJ

Solidi

- 1 av. Frontalno poprsje, nosi kacigu i dijademu s koje vise dva bisera sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla s križem. Na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom. DNIVSTINI - ANVSPPAVI
rev. Frontalni anđeo, u tunici i paliju. U desnoj ruci izduženo koplje s Φ na vrhu. U lijevoj ruci kugla s križem. U desnom polju zvijezda. U odsječku CONOB.
VICTORI - AAVCCC Γ.
4,45 gr.; 20 mm. AMS 450 (MIB I, 7)
- 2 av. isto, ali prsni oklop bez točaka.
rev. isto, ali rad. A.
4,43 gr.; 21 mm. 465
- 3 4,49 gr.; 21/20 mm. 466
- 4 isto, ali rad. B.
4,40 gr.; 20 mm. 464
- 5 isto, ali rad. Γ.
4,44 gr.; 20 mm. 452
- 6 4,49 gr.; 20 mm. 453
- 7 isto, ali rad. Δ.
4,47 gr.; 21/20 mm. 467
- 8 isto, ali rad. Ε.
4,47 gr.; 21/20 mm. 454
- 9 isto, ali rad. S.
4,45 gr.; 21/20 mm. 460
- 10 4,44 gr.; 21/20 mm. 471
- 11 4,42 gr.; 21/20 mm. 472
- 12 isto, ali rad. Σ.
4,47 gr.; 21/20 mm. 461 (MIB I,7)
- 13 4,40 gr.; 21/20 mm. 463
- 14 isto, ali rad. H
4,36 gr.; 21/20 mm. 468
- 15 4,43 gr.; 22/21 mm. 469
- 16 4,45 gr.; 21/20 mm. 470
- 17 isto, ali rad. Θ.
4,45 gr.; 20 mm. 456
- 18 isto, ali rad. I.
4,46 gr.; 20 mm. 457
- 19 4,37 gr.; 20/19 mm. 458
- 20 4,46 gr.; 20 mm. 459
- 21 4,44 gr.; 20 mm. 451
- 22 isto, ali rad. ΘS.
4,42 gr.; 22/21 mm. 455 (MIB I,8)
- 23 rev. isto, ali rad. Σ; u odsječku CON. OB
4,48 gr.; 21/20 mm. 462 (MIB I,-)

RIM

Solid

- 24 av. Frontalno poprsje s kacigom i dijademom s koje dva bisera vise sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla s križem. na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom. DNIVSTINI - ANVSPPAVI
rev. Frontalni anđeo, u tunici i paliju. U desnoj ruci izduženo koplje s Φ na vrhu. U lijevoj ruci kugla s križem. U desnom polju zvijezda. U odsječku CONOB.
VICTORI - AAVCCC Γ.
4,37 gr.; 20 mm. AMS 449 (MIB I, 34⁴)

Broj sačuvanog novca iz doba Justinijana ostao je nepromijenjen (24 primjerka), ipak razlika u brojčanom prikazu pojedinih radionica jasno je vidljiva, ali se ne može uvijek razjasniti kroz različite interpretacije znakova radionica na kraju legende na reversu:

znak radionice	BASD XXV, 1902 str 198	Trenutno stanje (Konst. - ako nije drukčije naznačeno)
A	2	2 (br. 2-3)
B	1	1 (br. 4)
Γ	5	4 (br. 1,5-6,24 - Rim)
Δ	1	1 (br. 7)
Ε	2	1 (br. 8)
S	2	3 (br. 9-11)
Σ	4	3 (br. 12-13, 23)
H	3	3 (br. 14-16)
Θ	1	1 (br. 17)
ΘS	-	1 (br. 22)
I	3	4 (br. 18-21)
	24	24 (br. 1-24)

Na osnovi tipološke klasifikacije Justinijanovih solida koju je napravio W. Hahn, samo je jedan primjerak mogao biti kovan u Rimu (4,17 posto) a ostalih 23 (95,83 posto) bili bi kovani u Konstantinopolju. Među njima prevladava novac kasnijih emisija (br. 2-23), ali bez jednog primjerka korištenja istog žiga na aversu ili reversu. Među zanimljivim elementima treba istaknuti rijetki ΘS na kraju legende na reversu jednog solida (br.22): on se češće pojavljuje na lakšim solidima (22 karata)¹⁰ i protumačen je kao znak koji se stavlja na novac kovan i posvećen perzijskom kralju.¹¹ Koliko je poznato, solid s -CON.OB ili čak CON.OB (br. 23) je jedinstven: u jednoj drugoj varijanti (CONOB.) protumačen je kao znak gravera bez većeg značenja.¹² Solid s dvostrukom horizontalnom linijom na kristogramu (br.5) je zabilježen kao

10 MIB I, str. 49, br. 10b - Postoje razna suvremena tumačenja oznake i značaja ΘS. Veliki broj numizmatičara (P. Grierson, H.L. Adelson, C. Morrison) preferira stariju Sabatierovu pretpostavku vezanu uz Theopolis - Antiohiju (Sabatier 1862, T. I, str. 224) a znatno manji broj smatra da znak se ΘS može povezati s kovnicom u Thessalonici (Stefan 1937, str. 85).

11 MIB I, 48.

12 MIB II, 27., br. 7⁷

Tabla 1. (fotografije T. Sesar, obrada fotografija i tabli B. Pender)
M 1,5:1

Tabla 2.
M 1,5:1

Tabla 3.
M 1,5:1

kuriozitet bez poznatih analogija. Jedini Justinijanov solid iz rimske kovnice (br. 24), zbog kristograma u desnoj ruci Viktorije bi trebalo pripisati skupini kovanoj u toj kovnici.¹³

JUSTIN II.

(565.-578.)

KONSTANTINOPOLJ

Solidi

- 25 av. Frontalno poprsje, nosi kacigu i dijademu s koje vise dva bisera sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla iznad koje je Viktorija koja ga kruni vijencem. Na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom.
DNI - VSTI - NVSPPAVI
rev. Konstantinopolj sjedi, gleda desno, kaciga, tunika i ogrtač. Na desnom ramenu štit, u lijevoj ruci kugla s križem. Desnom rukom se naslanja na koplje. U polju lijevo zvijezda. U odsječku CONOB.
VICTORI - AAVCCCH.
4,39 gr.; 20 mm. AMS 490 (MIB II, 1)
- 26 rev. isto, ali ništa na lijevom polju, rad. A.
4,45 gr.; 20 mm. 479 (MIB II, 5¹)
- 27 4,49 gr.; 21/20 mm. 480
- 28 4,41 gr.; 21/19 mm. 495
- 29 isto, ali rad. B.
4,48 gr.; 21 mm. 481
- 30 4,37 gr.; 20 mm. 482
- 31 4,48 gr.; 20 mm. 483
- 32 4,41 gr.; 20 mm. 484
- 33 isto, ali rad. Δ.
4,48 gr.; 22 mm. 485
- 34 isto, ali rad. E.
4,47 gr.; 21 mm. 487
- 35 4,44 gr.; 19,5 mm. 488
- 36 isto, ali rad. S.
4,42 gr.; 21 mm. 497
- 37 4,46 gr.; 20 mm. 498
- 38 4,38 gr.; 21 mm. 499
- 39 4,45 gr.; 19 mm. 500
- 40 isto, ali rad. Σ.
4,42 gr.; 21 mm. 501
- 41 isto, ali rad. H.
4,49 gr.; 22/20 mm. 489
- 42 isto, ali rad. Θ.
4,46 gr.; 20 mm. 492
- 43 4,41 gr.; 20 mm. 493
- 44 av. Vladar s kratkom bradom.
rev. isto, ali rad. E.
4,48 gr.; 19 mm. AMS 486 (MIB II, 5²)
- 45 isto, ali rad. I.

¹³ MIB I, 53.; MIB II, 27.

- 4,47 gr.; 20/19 mm. 494
- 46 av. Vladar bez brade.
rev. VICTORI - AAVCCCO.
4,46 gr.; 22/21 mm. 491 (MIB II,-)

Tremisيسي

- 47 av. Poprsje s dijademom, kuirasom i paludamentumom.
DNIVSTI - NVSPPAVI
rev. Viktorija hoda prema desno, gleda lijevo, u desnoj ruci drži koplje, u lijevoj kuglu s križem. U desnom polju zvijezda. U odsječku CONOB.
VICTORIAAVGVSTORVI
1,46 gr.; 17/15 mm. AMS 473 (MIB II, 11a)
- 48 rev. isto, ali u odsječku, CONOR.
1,40 gr.; 16/17 mm. 475
- 49 1,48 gr.; 17/16 mm. 474
- 50 rev. RVH na kraju. U odsječku, CONOB.
1,48 gr.; 16/15 mm. 476
- 51 rev. isto, ali u odsječku, CONOR.
1,47 gr.; 19/18 mm. 478
- 52 av. PPAV na kraju.
1,52 gr.; 17/16 mm. 477

ALEKSANDRIJA

Solid

- 53 av. Frontalno poprsje, nosi kacigu i dijademu s koje vise dva bisera sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla iznad koje je Viktorija koja ga kruni vijencem. Na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom.
ONI - VSTI - NVSPPAVI
rev. Konstantinopolj sjedi, gleda desno, kaciga, tunika i ogrtač. Na desnom ramenu štit, u lijevoj ruci kugla s križem. Desnom rukom se naslanja na koplje. U polju lijevo zvijezda. U odsječku CONOB (-CONOB-?)
VICTORI - AAVCCCI
4,46 gr.; 20/19 mm. AMS 496 (MIB II, -)

znak radionice	BASD XXV, 1902 str. 198	Trenutno stanje (Konst. - ako nije drukčije naznačeno)
A	4	3 (br. 26-28)
B	3	4 (br. 29-32)
Γ	1	-
Δ	1	1 (br. 33)
E	2	3 (br. 34-35,44)
S	4	4 (br. 36-39)
Σ	1	1 (br. 40)
H	2	2 (br. 25,41)
Θ	3	3 (br. 42-43, 46)
I	1	2 (br. 45,53 - Aleks.)
Nečitko	2	-
	24	23 (br. 25-46, 53 - Aleks.)

Sadašnje brojčano stanje solida Justina II. (23 primjerka) ne slaže se s onim koje je naveo F. Bulić 1902. godine (24 primjerka). Razlika u brojčanom prikazu pojedinih radionica kao

što je bio slučaj sa solidima Justinijana II, rezultirala je znatno promijenjenom situacijom. Može se primijetiti da na našem popisu potpuno nedostaje samo radionica Γ. Što se tiče kovnica, jedan solid je bio iz Aleksandrije (4,35 posto), dok je ostalih 22 solida (95,65 posto) bilo kovano u Konstantinopolju. Od tih jedan pripada skupini zvijezde u polju (br. 25), koje W. Hahn pripisuje prvoj godini vladavine Justina II.¹⁴ Preostalih 20 solida (br. 26 - 45) pripada najvećoj i glavnoj produkciji u Konstantinopolju kovanima u razdoblju od 568. do 578. Među njima se nalazi nekoliko više ili manje jasno dvostruko kovanih (br. 26) ili prekovanih (br. 30, 34) primjeraka, te samo dva solida s braditim likom cara (br. 44-45) o čijem tipu su ranije izražena razna mišljenja.¹⁵ Zanimljiv je solid s likom cara bez brade (br. 46), jer ima jasno vidljiv znak na kraju prvog dijela legende na reversu (VICTORI - AAVCCCΘ), a za kojega nisu poznate nikakve analogije.

Jedini solid iz aleksandrijske kovnice (br. 53) predstavlja još nepoznatu varijantu u ionako već rijetkom materijalu iz te kovnice otvorene pod Justinom II. Njegova posebnost proizlazi iz neobično zanimljive kombinacije elemenata Hahnovih ranijih i kasnijih skupina (MIB II, 13 i 14), u ovom slučaju s dodanom točkom u odsječku ispred CONOB (-CONOB).¹⁶ Za razliku od reversa za kojeg ne postoje analogije, avers pripada istom žigu koji je korišten za kovanje nekolicine primjeraka iz Hahnove skupine 13b² (s točkom ispod križa u polju)¹⁷ i nešto kasnije skupine 14² (kristogram u polju, -CONOB u odsječku).¹⁸

Već je spomenuto da je F. Bulić pripisao tremissise Justina II. Justinu I., a i ja sam nedavno ponovio istu pogrešku.¹⁹ Kako bilo, svih 6 tremissisa Justina II. pripadaju istom osnovnom tipu pripisanom kovnici u Konstantinopolju (MIB II, 11a), iako se pomnijim proučavanjem može zabilježiti nekoliko varijanata:

- RVI na kraju legende na reversu (br. 47-49)
- RVH na kraju legende na reversu (br. 50-52)
- CONOB u odsječku (br. 47, 50)
- CONOR u odsječku (br. 48-49, 51-52)
- PPAVI na kraju legende na aversu (br. 47-51)
- PPAV na kraju legende na aversu (br. 52).

TIBERIJE II.

(578. - 582.)

KONSTANTINOPOLJ

Solidi

- 54 av. Frontalno poprsje, nosi kacigu i dijademu s koje vise dva bisera sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla s križem. Na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom. DMTIBCONS - TANTPPAVC
rev. Križ na četiri stube. U odsječku CONOB.
VICTORI - AAVCCA.
4,49 gr.; 22/21 mm. AMS 448 (MIB II, 4)
- 55 isto, ali rad. B.
4,48 gr.; 21 mm. 445
- 56 isto, ali rad. S.
4,42 gr.; 21 mm. 446
- 57 av. PPAVI na kraju.
rev. isto, ali rad. Θ.
4,49 gr.; 21 mm. 444

Tremise

- 58 av. Poprsje s dijademom, kuirasom i paludamentumom. ΘMCONSTANTINVSPPAI
rev. Križ na četiri stube. Ispod CONOB.
CHICTORTIBERIA4S
1,47 gr.; 17/16 mm. AMS 441 (MIB II,9b²)
- 59 1,46 gr.; 18/16 mm. AMS 442 (MIB II,9b²)
- 60 1,46 gr.; 15 mm. 443

RAVENNA

Solid

- 61 av. Frontalno poprsje, nosi kacigu i dijademu s koje vise dva bisera sa svake strane (perpendulia). U desnoj ruci kugla s križem. Na lijevom ramenu štit s konjaničkom opremom. DMTIBCONS - TANTPPAV.C
rev. Križ na četiri stube. U odsječku CONOB.
VICTORI - AAVCCΔ.
4,46 gr.; 20 mm. AMS 447 (MIB III, 15⁴)

Solidi i tremissisi kovani za Tiberija II. zabilježeni su u Bulićevom popisu kao posljednji u kronološkom nizu: pripisao je ukupno 11 zlatnika - 5 solida i 6 tremissisa - kovnici u Konstantinopolju.²⁰ Na osnovi legende na reversu VICTOR MAVRI A4S Bulić je trebao izdvojiti tremissis Mauricija Tiberija (br. 62), pri čemu bi ostalo ukupno 10 zlatnika Tiberija II. Trenutno je ovaj broj umanjen za još 2 tremissisa (koji su u međuvremenu nestale), tako da AMS ima samo 5 solida (br. 54-57, 61) i 3 tremissisa (br. 58-60) Tiberija II.

14 MIB II, str. 38. - Neki autori su ovaj tip solida pripisali kovnici u Antiohiji: Morrisson 1970, str. 140; Ricotti-Prina 1972, str. 43.

15 Za pregled ovog problema: MIB II, str. 37 i dalje.

16 Nije bilo moguće sa sigurnošću ustvrditi oblik -CONOB- jer je kraj legende na reversu kao i nešto jasniji odsječak CONOB loše otisnut i stoga jedva čitljiv.

17 MIB II, br. 13b= Ricotti-Prina 1972, br. 24.

18 MIB II, br. 14² (Birmingham); Ricotti-Prina 1972, br. 25a; Boutin 1983, br. 169.

19 Marović 1984, str. 300.

20 Sabatier 1862, str. 230. br. 1, T. XXII:13 (5 solida); 231 br. 5, T. XXII:16 (5 tremissisa); 231 br. 8 (1 tremissis).

znak radionice	BASD XXV, 1902 str. 199	Trenutno stanje (Konst. - ako nije drukčije naznačeno)
A	-	1 (br. 54)
B	1	1 (br. 55)
Δ	2	1 (br. 61 - Rav)
S	1	1 (br. 56)
Θ	1	1 (br. 57)
	5	5 (br. 54-57, 61 - Rav)

Od 5 solida ovoga vladara 4 su kovana u Konstantinopolju (80 posto), a 1 u Ravenni (20 posto). Solid iz Ravenne (br.61) posebno je zanimljiv, ne samo zbog legende na aversu PPAV.C²¹ već i zbog AAVCC na reversu. Znak Δ na kraju legende na reversu datira ovaj primjerak u prve mjesecе Tiberijeve vladavine²², znači prije kraja 578. godine.

MAURICIJE TIBERIJE (582.-602.)

KONSTANTINOPOLJ

Tremissis

62 av. Poprsje desno s dijademom, kuiras i paludamentum.
DNTIBE - RIPPAVI
rev. Križ na četiri stube. Dvije točke u lijevom polju. Ispod,
CONOB.
VICTORMAVRIA4S
1,47 gr.; 18 mm. AMS 440 (MIB II, -)
Posljednji zlatnik u seriji je već nekoliko puta spomenuti tremissis Mauricija Tiberija (br. 62), koji je od Bulića nadalje bio atribuiran Tiberiju II.²³ Primjerak se tipološki može usporediti s Hahnovom skupinom 20¹ i datirati u razdoblje nakon 583/4. godine,²⁴ ali revers s dvije točke u polju lijevo od križa čini ga dodatno zanimljivim i bez poznatih analogija.

II.

Osim na 62 zlatnika označena slovom *U* crvenom uljanom bojom na reversu svakog primjerka (= VRVECA, VRBICA) koji označava njihovu pripadnost naronitanskoj ostavi, isti znak se može naći na još 5 primjeraka. F. Bulić je 1902. godine²⁵ zabilježio antoninijane careva Proba i Maksimijana, dok uopće nije spomenuo tremissise Antemija i Zenona, kao ni solid Mauricija Tiberija (br. 65 - 67). Za novac Proba i Maksimijana (br. 63 - 64) može se pretpostaviti da je pronađen u blizini zlatnika i da je predan AMS-u zajedno s preostalim predmetima koji su

spomenuti i publicirani zajedno s njima. Ipak, to nije slučaj s tremissisima Antemija i Zenona i solidom Mauricija Tiberija. Ako Bulić nije znao za njih 1902. godine, čini se da nije imao uvid u nove informacije ni 1906. niti 1910. godine, kada je pisao o novim otkrićima u Vidu (rimskoj Naroni) i ponovno spomenuo ostavu zlatnika i nakita.²⁶ Nažalost, danas je nemoguće ustvrditi da li su ova tri zlatnika kupljena i pribrojena zbirci AMS tijekom Bulićeva života (do 1934.) ili kasnije. Također nam nije poznato od koga, kada i pod kojim uvjetima su novci kupljeni, kada i na osnovu kojih informacija im je dodijeljen znak *U*, i da li su ili ne uistinu bili dio ostave ili dio neke zbirke, te da li su kao nalaz iz Narone (možda iz blizine ili područja) nemarno dodani postojećoj već objavljenoj ostavi.

RIMSKI CARSKI

Prob (276/282)

63.	An 280	Sis?	C. 916	AMS n.n.
		Maksimijan (286/310)		
64.	An	Ale	C. 50	AMS n.n.
		Antemije (468/472)		
65.	Tr 468/472	Rim	C. 21	AMS 437 (1,46; 13; ↓)
		Odoakar za Zenona (476/491)		
66.	T r. 480/491	Med	Bansa 1949, 181	AMS 438 (1,42; 13; ↓)

BIZANTSKI

Mauricije Tiberije (582/602)

67.	Sol 582/602	Kon	MIB II, 6 ³	AMS 439 (4,48; 21; ↓)
-----	-------------	-----	------------------------	--------------------------

Osim tri solida kovana u Rimu (Justinijan - br. 24), Aleksandriji (Justin II. - br. 53) i Ravenni (Tiberije II. - br. 61), sav drugi novac je kovana u Konstantinopolju. Razloge prisutnosti tolikog broja novca iz ove kovnice treba potražiti u tadašnjim uvjetima istočne obale Jadrana, ali i u laganom pristupu Naroni s mora. Ovaj put je bio najsigurnija komunikacija s Konstantinopoljom i vjerojatno je bio vezan s utvrđenom morskom obalom Bizanta kao i s gradovima uz obalu.²⁷ Može se pretpostaviti da su financijska sredstva bila dostavljena iz Konstantinopola nekom službeniku bizantske administracije u Naroni. Novac je mogao biti i poslan zapovjedniku vojne jedinice koja je mogla biti smještena u Naroni ili njezinoj blizini nakon pada Sirmiuma 582. godine ili čak iz doba napada Avara koju je vodio Bajan 597.; posljednji datum možemo pretpostaviti kao vrijeme uništenja Narone, iako se to moglo dogoditi i koju godinu kasnije.

Bulić je u svom članku o ovoj ostavi uključujući i nakit, naveo 582. kao godinu u kojoj se javlja posljednji novac Tiberija II. Ipak

21 Izgleda isti raspored točaka kao i kod MIB III, br. 15³.

22 MIB III, 71.

23 Supra br. 1 i 4.

24 MIB II, Prägetabelle VI.

25 Bulić 1902, str. 199, br. 1-2.

26 Bulić 1906, str. 43; Bulić, Moscovita 1910, str. 113.

27 Vidi listu gradova u Ravennatis 1860, IV/16 i V/14.

Slika 1a.
Trodijelni zlatni prsten

Slika 1b.

Slika 1c.

Slika 2.
Privjesak

Slika 3.
Prsten

Slika 4.
Prsten

Slika 5.
Pločasta fibula

atribuiranjem gore navedenog tremissisa Mauriciju Tiberiju i uzimajući u obzir pretpostavku da je ova vrsta novca kovana od 583./4. godine, moguće je pretpostaviti da je ova vrsta tremissisa distribuirana i u optjecaju do kraja vladavine Mauricija Tiberija, tj. do 602. To bi značilo *terminus post quem non* za uništenje Narone.

Bulić je u svom članku usporedio ostavu s pojavom prvih arheoloških ostataka iz ranokršćanskog doba. Iako od Bulićeva doba do danas nije bilo velikih sustavnih arheoloških aktivnosti na području Narone, ipak su pronađeni izuzetno vrijedni nalazi, primjerice kaciga Baldenheim tipa, Izidino poprsje i Vespazijanova glava.²⁸ Zahvaljujući iskapanjima posljednjih trideset godina, sada imamo rezultate koji bolje i potpunije objašnjavaju ulogu i značenje ovoga grada na istočnoj obali Jadrana od klasičnog razdoblja do avarsko-slavenskih napada krajem 6. i početkom 7. stoljeća. Osim iskapanja gradskih zidina, kula i probnih iskapanja foruma, N. Cambi je djelomično otkopao ostatke ranokršćanske bazilike. Također je zabilježio ostatke još triju bazilika,²⁹ određujući tzv. naronitansku baziliku kao arhitektonski tip koji se javlja duž obale i u Bosni i Hercegovini.³⁰ Sva ova istraživanja dala su nam sliku Narone različitu od one koju je mogao imati Bulić u doba kada je ostava bila objavljena prvi put.

Unatoč gore navedenim rezultatima, još uvijek nije moguće sa sigurnošću utvrditi datum kada je Narona uništena. Pretpostavlja se za Naronu, kao i za Salonu, da se naselje nije odmah obnovilo na ruševinama uništenoga grada. Iz numizmatičkih nalaza iz Narone u posljednjih 35 godina jasno je da je do danas pronađen samo mali broj bizantskog novca, posebice brončanog. To se čini neobičnim, s obzirom da je razdoblje Bizanta posljednje u kojemu je grad postojao, očekivali bismo više takvih nalaza. Oni bi se trebali nalaziti na samoj površini ili plitko postavljeni neposredno ispod nje.

Tijekom nedavnih arheoloških iskapanja dijela gradskih zidina (oko 200 m u smjeru mosta na rijeci Norin, sjeverno od ceste Vid - Prud) koja su obavljena zbog iskapanja jarka za vodovodne cijevi, ustanovljeno je da je sloj naplavina neočekivano debeo, čak do 6 metara u dubinu. Pod ovim naslagama leže važni arhitektonski ostaci koji se mogu klasificirati u par faza. Uz njih su pronađeni i grobovi, kao i razni sitni nalazi.³¹ Najvažniji ostatak je djelomično otkopana apsidalna bazilika na lokalitetu Pobrčića.³²

Tijekom ovih zaštitnih istraživanja prikupljena je znatna količina različitog novca (Dirahijum; rimski: republički i carski)

28 Cambi 1981, str. 127 i dalje. U istoj publikaciji: Anzulović 1981, str. 295 i dalje; Vinski 1985, str. 77 i dalje.

29 Cambi 1976, str. 247 i dalje.

30 Cambi 1985, str. 33 i dalje.

31 Buškariol 1986, str. 26.

32 Cambi 1976, str. 247.

među kojima je bilo samo par bizantskih primjeraka.³³ Zanimljivo je napomenuti da je par godina nakon Bulićeva članka, K. Patsch objavio ostavu u svom radu o Naroni ali nije znao za nikakve nalaze bizantskog novca koji bi bili mlađi od tremissisa Mauricija Tiberija.³⁴ U Patschevo doba bilo je lakše pronaći novac na napuštenoj zemlji u i oko Narone jer su se stanovnici tada više bavili poljoprivredom i obnavljanjem zapuštene zemlje, a bilo je manje kolekcionara i trgovaca antičkim novcem nego što je to danas slučaj. Uzimajući u obzir sve navedeno, kao i činjenicu da u posljednjih 80 godina nije bilo novih nalaza bizantskog novca koji bi upućivali na naselje na mjestu grada nakon Mauricija Tiberija, tada pretpostavka o uništenju grada u posljednjim godinama njegove vladavine, tj. na kraju 6. st. ili početku 7. st., postaje sve uvjerljivija.

Prijevod s engleskog: Jasminka Babić

33 Jedan primjerak je slabo sačuvan i biti će ga teško identificirati. Malo se može zaključiti prije čišćenja. Ipak, izgleda da je jedan od malobrojnih primjeraka bizantskog novca među kojima su većinom dekanumiji kovani za Justinijana I. u nekoj talijanskoj kovnici (Ravenna?). Želio bih zahvaliti kolegi F. Buškariolu za dopuštenje da proučim najnovije nalaze iz Narone.

34 Patsch 1907, str. 102 i dalje.

Addendum

Presvjetli Pragospodine!

Ako treba navod mojega imena za potpuno opisivanje događaja prama istini, nesmeta niti može smetati mi takav navod u nikakvu slučaju, jerbo me se nemože po zakonu siliti na otkrivenje tajne, koja mi bijaše confidentialiter uti parocho povjerena; a potpuno odgovara istini, da ih je Muzej mojim nastojanjem sve sabrao. S toga nestoji ona Rastočića slutnja, da je našasto još dosta na onom mjestu.

Niti Vaš opis nije po istini. Izgleda kao da su težaci radili na baštini te u njoj našli one predmete. A to nije bilo tako; ni baština, ni težaci. Nego je to bilo ovako: Na 17/12 1902 Klobučić Ivan (kojega valja svakako držati tajno!) pošao na potrebu te ćureć opazio zlatan jedan novac, za kojim nije s početka niti posegnio, jer zanečišćen zemljom izgledao poput proste babke od mjeda; ali prije neg podje ipak se maši te protare i opazi žutinu pak zatim prstima zemlju prpao te izkopao sve ono što je već i predao po meni tamo i sam glavom donio kašnje. To isti povjeri šuri svojemu, a ovaj lahkoumno kaza drugima, i onda nastala mala borba i jagma, dok je doznao Rastočić te sam kopao, ali slabo našao, jerbo bilo pretraženo prije. I to je desilo u Vidu na kraju ispod kuće Martina Ilijića, ne obradjenoj baštini, nego na malom prostoru Rastočića i Ilijića nikad neobradjivanu, pošto medju kućama.

A da su novci došli na površinu, uzrok je to što se odanle kopao materijal za nasipanje nove obale god. 1897.

Eto tako se je to dogodilo, a sada Vi obradite kako znate, te uz srdačan pozdrav, bilježim se vazda na uslugu.

Vid, 25. I. 1903.	Vaš štovatelj <p>J. Damić</p>
-------------------	-------------------------------

U drugom pismu od 30. 6. 1903., župnik J. Damić potvrđuje sve što je napisao u prvom pismu, da je Arheološki muzej dobio sve što je Klobučić našao. On nastavlja...

A da je ono pak onako izbilo pod samu površinu, uzrok je što god. 1897 prenašao se je odanle izkopani materijal za nasip obale; pak da budu slučajno ljudi onda malo dublje kopali materijal, bili bi već god. 1897 sve ono našli što se našlo predlani na onom mjestu... (omissus) Koliko znam, ovde nema više ništa iz onog skrovišta; a da i je štogod još, to je zaisto vrlo vrlo nezatno; ako li se pak tiče novca - kako veli Kaer -, to jamačno mora nešto od onoga biti kao što su i oni našasti.

Sada ću i ja meritorno svoju. Uvaživ, da kuće Ilijića i Rastočića sagradjene su na ruševinama starih mirina u ovom položaju; uvaživ, da su ruševine posvuda i pod ondešnjim kućama i zemljištima; uvaživ, da ono novca i uresnih predmeta bi našasto u razmaku od 1-50 m² i to skoro paralelno vršku porušenih starinskih zidova, a da su stajali duboko zakopani najmanje 1 metar do god. 1897, - i ja sam Vašega mnijenja, da je ono bilo naumično spremljeno u skrovište zemlje, bilo u kući bilo van kuće...

Popis kratica

MIB I = W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Teil I, Wien 1973

MIB II = W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Teil II, Wien 1975

MIB III = W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Teil III, Wien 1981

Literatura

Anzulović 1981

N. Anzulović, *Bibliografija radova o Naroni*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva sv. 5 (*Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Metković 4.-7. listopad 1977.) Split 1980, 295-308.

Boutin 1983

S. Boutin, *Collection N.K. Monnaies des empires de Byzance et des états contemporains*, Maastricht 1983.

Bulić 1902

F. Bulić, *Ripostiglio dell'ornato muliebre di Urbica e di suo marito trovato a Narona (Vid di Metković)*, Bullettino di archeologia e storia dalmata 25, Split 1902, 197-212.

Bulić 1906

F. Bulić, *Un frammento di bassorilievo representante il calice eucaristico*, Bullettino di archeologia e storia dalmata 29, Split 1906, 39-45.

Bulić, Moscovita 1910

F. Bulić, G. Moscovita, *Trovamenti antichi, Narona - Colonia Iulia (Vid presso Metković)*, Bullettino di archeologia e storia dalmata 33, Split 1910, 105-113.

Bulić 1984

F. Bulić, *Depo ženskoga nakita Urbike i njezina muža nađeno u Naroni (Vid, blizu Metkovića), Izabrani spisi* (N. Cambi, ur.), Split 1984, 511-527.

Buškariol 1986

F. Buškariol, *Zaštitna istraživanja u Naroni*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 18 (1), Zagreb 1986, 24-26.

Cambi 1976

N. Cambi, *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*, Materijali 12, Savez arheoloških društava Jugoslavije (IX kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972.), Zadar 1976, 239-282.

Cambi 1981

N. Cambi, *Antička Narona - urbanistička topografija i kulturni profil grada*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva sv. 5 (*Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Metković 4-7 listopad 1977.) Split 1980, 127-153.

Cambi 1985

N. Cambi, *Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 24, Razdio povijesnih znanosti 24 (11), Zadar 1985, 33-59.

Hahn 1973

W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Teil I, Wien 1973.

Hahn 1975

W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini* Teil II, Wien 1975.

Hahn 1981

W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Teil III, Wien 1981.

Marović 1952

I. Marović, *Novi i neobjavljeni nalazi iz Narone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 54, Split 1952, 153-173.

Marović 1984

I. Marović, *Reflexions about the year of the destruction of Salona*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 77 (Disputationes Salonitanae II), Split 1984, 293-314.

Ivan Marović

Ostava bizantskih zlatnika iz Narone

Mirnik 1981

I. Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia*, British Archeological Reports International Series 95, Oxford 1981.

Morrisson 1970

C. Morriison, *Catalogue des monnaies byzantines de la bibliothèque nationale I*, Paris 1970.

Patsch 1907

K. Patsch, *Zur Geschichte und Topographie von Narona*, Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abt. V, Wien 1907.

Ricotti-Prina 1972

D. Ricotti-Prina, *La monetazione aurea delle zecche minori bizantine del VI al IX secolo*, Roma 1972.

Ravennatis 1860

Ravennatis Anonymi *Cosmographia* (M. Pinder - G. Parthey, ur.), Berlin 1860.

Sabatier 1862

J. Sabatier, *Description Générale des Monnaies Byzantines I*, Paris - Londres 1862.

Stefan 1937

F. Stefan, *Der Münzfund von Maglern - Thörl (vergraben um 570/571 bis 584/85) und die Frage der reduzierte Solidi*, Numismatische Zeitschrift 70, Wien 1937.

Vinski 1985

Z. Vinski, *Dodatna zapažanja o šljemovima tipa Narona/ Baldenheim*, Starohrvatska prosvjeta 14, Split 1985, 77-106.

Wilkes 1969

J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Summary

A Hoard of Byzantine Gold Coins from Narona

Key words: a hoard of Byzantine gold coins, tremissis of Mauricius Tiberius, the destruction of Narona

A hoard of Byzantine gold coins found in 1901 in the village of Vid, Roman Narona, is significant for explaining the turbulent period on the eastern coast of the Adriatic at the turn of the 7th century. According to the letters kept in the archives of the Archaeological Museum in Split, the hoard was found accidentally within the walls of Narona, in the remains of the Roman architecture near forum. The hoard, which also had among the Byzantine coins some golden jewellery from the Late Antiquity, was published in 1902 by don Frane Bulić.

While revising the hoard, it was established that out of 65 examples of Byzantine gold coins (53 solidi and 12 tremisses) and two bronze coins (Probus and Maximianus Herculus) that were published by Bulić, there were one solidus of Justin II and two tremisses of Tiberius II missing. A solidus of Mauricius Tiberius and two tremisses of Anthemius and Zeno were later added to the hoard as uncertain, and are noted at the end of the catalogue (no 65 – 67). Some incorrect attributions by Bulić to certain Byzantine emperors that have been present in the literature ever since, were corrected by the coin analysis. It has been established that the solidi of Justinian I (527 – 565) are the earliest coins from the hoard, and not the tremisses of Justin I (518 – 527) that were incorrectly attributed by Bulić as tremisses of Justin II (565 – 578). The latest coin is a tremissis of Mauricius Tiberius (582 – 602) that was attributed to Tiberius II (578 – 582). The hoard has coins of the Byzantine emperors: 24 solidi of Justinian I, 23 solidi and 6 tremisses of Justin II, 5 solidi and 3 tremisses of Tiberius II and 1 tremissis of Mauricius Tiberius. Only two solidi (Justinian I and Justin II) were minted in Rome and one in Ravenna (Tiberius II), while all the rest of the coins come from the Constantinople mint. The hypothesis is that the coins were brought from Constantinople to some official of the Byzantine administration or the military commander of an army unit situated in or near Narona, after the fall of Sirmium under the Avar invasion in 582. The reign of Mauricius Tiberius is also the *terminus post quem non* for the destruction of Narona.

Translation: Jasminka Babić